

İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenin Temel Nitelikleri

Arife Gümüüş Sarı¹

Öz

Bu çalışma, İslam eğitim geleneği çerçevesinde öğretmenlerin sahip olması gereken özellikleri incelemektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi esas alınarak hazırlanan çalışma, İslam eğitim geleneğinin önemli temsilcilerinden El-Kabisi, Ez-Zernuci, İbn Cemaat El-Kinani, İbn Sahnun, Et-Tarnabati, Ebu Gudde gibi isimlerin yanında İslam eğitim düşüncesinin şekillenmesinde önemli katkılar sunan İslam alimlerinden Ebu Hanife, Miskeveyh, İbn Sina, İmam Gazali, Mevlâna, Tusi ve İbn Haldun gibi isimlerin eserlerinden yararlanılmıştır. İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik mesleğinin mesleki yeterlilikleri kadar ahlaki değerlerin de odağa alındığı görülmüştür. Öğretmenlerden güzel ahlak sahibi olması, öğrencilerine örnek olmaları ve onları doğru yola yönlendirmeleri beklenmektedir. İslam eğitim geleneği, öğretmenlerin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin ahlaki gelişimine katkıda bulunmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgunun temelinde dini motivasyonun önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Vahyi ve Nebevi kültürü esas alan İslam eğitimcileri, öğretmenlik mesleğinin özünde ahlaki terbiyenin yattığını ve öğretmenlerin bu değerlere sahip olmalarının önemini vurgulamışlardır. Dolayısıyla, İslam eğitim geleneğinde, öğretmenlik mesleğinin sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk olduğunun vurgulandığı ve öğretmenlerin bu sorumluluğu yerine getirebilmeleri için belirli ahlaki özelliklere sahip olmaları gerektiği anlaşılmıştır. Öte yandan eğitimde uygulanması gereken metotlara ilişkin çağı aşan öneriler dikkate değer bulgular arasında yer almıştır. Öğretmenlik mesleğine geniş bir zaviyeden bakan İslam eğitim geleneğinin aslında bir nevi “yetkin öğretmeni” tasvir ettiği görülmüştür. Bu nedenle de bugün modern pedagojinin çizdiği yeterlik skalasını kapsayan ve hatta aşan bir çerçeveye sahip olan bu tablo, çalışmada bir yetkinlik anlayışı olarak ifade edilmiştir. Bu çalışmanın, İslam eğitim geleneğinin öğretmenlik idealini anlamak ve modern eğitim sistemlerine uygulamak için önemli bir kaynak olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslam Eğitimi, İslam Eğitim Geleneği, Öğretmen Yeterlilikleri, Geleneksel Eğitim

¹ Dr., Email: gumusarife@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5917-4900.

Understanding Of Teacher Competence In Islamic Education Tradition

Abstract

This study examines the characteristics that teachers should have within the framework of Islamic educational tradition. The study, which was prepared on the basis of document analysis, one of the qualitative research methods, benefited from the works of names such as El-Kabisi, Ez-Zernuci, Ibn Jemaa El-Kinani, Ibn Sahnun, Et-Tarnabati, Abu Gudde who are important representatives of the Islamic educational tradition, as well as Islamic scholars Abu Hanifa, Miskeveyh, Ibn Sina, Imam Ghazali, Mevlana, Tusi and Ibn Khaldun who made important contributions to the shaping of Islamic educational thought. In the Islamic educational tradition, it has been observed that moral values as well as the professional competencies of the teaching profession have been focussed. Teachers are expected to have good morals, set an example for their students, and guide them to the right path. The Islamic educational tradition emphasises that teachers should not only transfer knowledge but also contribute to the moral development of students. It has been observed that religious motivation has an important effect on the basis of this emphasis. Islamic educators, based on Wahy and Prophetic culture, emphasised that moral upbringing lies at the core of the teaching profession and the importance of teachers to have these values. Therefore, it is understood that the Islamic educational tradition emphasises that the teaching profession is not only the transfer of knowledge but also a moral responsibility and that teachers should have certain moral characteristics in order to fulfil this responsibility. On the other hand, contemporary suggestions regarding the methods to be applied in education were among the noteworthy findings. It has been observed that the Islamic educational tradition, which looks at the teaching profession from a broad perspective, actually depicts a kind of “competent teacher”. For this reason, the table, which has a framework that covers and even exceeds the competence scale drawn by modern pedagogy today, is expressed as an understanding of competence in the study. This study is intended to be an important source for understanding the teaching ideal of the Islamic educational tradition and applying it to modern educational systems.

Keywords

Islamic Education, Islamic Educational Tradition, Teacher Competencies, Traditional Education

الإسلامية التربوية تقاليد في المعلم كفاءة فهم

ملخص

بحث هذه الدراسة في الخصائص التي ينبغي أن يتحلى بها المعلمون في إطار التقاليد التربوية الإسلامية. وقد استفادت الدراسة، التي تم إعدادها على أساس تحليل الوثائق، وهو أحد مناهج البحث الكيفي، من أعمال أسماء مثل القابسي، والزر نوجي، وابن جماعة الكنائي، وابن سحنون، وأبو غدة، الذين يعدون ممثلين مهمين للتقليد التربوي الإسلامي، وكذلك علماء الإسلام أبو حنيفة، ومسكويه، وابن سينا، والإمام والطرنباطي، الغزالي، ومولانا، والطوسي، وابن خلدون الذين قدموا إسهامات مهمة في تشكيل الفكر التربوي الإسلامي. وقد لوحظ في التقاليد التربوية الإسلامية التركيز على القيم الأخلاقية والكفاءات المهنية لمهنة التعليم. ومن المتوقع أن يتحلى المعلمون بالأخلاق الحميدة وأن يكونوا قدوة لطلابهم وأن يرشدوهم إلى الطريق الصحيح. وتؤكد التقاليد التربوية الإسلامية على أن المعلمين لا ينبغي أن يكتفوا بنقل المعرفة فحسب، بل يجب أن يساهموا أيضًا في التنمية الأخلاقية للطلاب. وقد لوحظ أن الدافع الديني له تأثير مهم على أساس هذا التأكيد. وقد أكد المرءون

الإسلاميون، استنادًا إلى الوحي والثقافة النبوية، على أن التربية الأخلاقية تقع في صميم مهنة التعليم وعلى أهمية أن يتحلى المعلمون بهذه القيم. ومن هنا يُفهم أن التراث التربوي الإسلامي يؤكد على أن مهنة التعليم ليست مجرد نقل للمعرفة فحسب، بل هي مسؤولية أخلاقية أيضًا، وأن المعلم يجب أن يتحلى بخصائص أخلاقية معينة لكي يؤدي هذه المسؤولية. ومن ناحية أخرى، كانت الاقتراحات المعاصرة المتعلقة بالأساليب الواجب تطبيقها في التعليم من بين النتائج الجديرة بالملاحظة. وقد لوحظ أن التقاليد التربوية الإسلامية التي تنتظر إلى مهنة التعليم من منظور واسع، تصور في الواقع نوعًا من "المعلم الكفاء". ولهذا السبب، فإن هذا الجدول الذي يحتوي على إطار يغطي، بل ويتجاوز مقياس الكفاءة الذي ترسمه التربية الحديثة اليوم، يعبر عن مفهوم الكفاءة في هذه الدراسة. تهدف هذه الدراسة إلى أن تكون مصدرًا مهمًا لفهم المثل الأعلى للتربية في التراث التربوي الإسلامي وتطبيقه على النظم التربوية الحديثة.

الكلمات المفتاحية

التربية الإسلامية، التقاليد التربوية الإسلامية، كفايات المعلم، التربية التقليدية

Giriş

İslam eğitim geleneğinde insan yetiştirmek hem örfen hem de dinen sınırları belirlenmiş ve teşvik edilmiş bir alandır. İbn Haldun, ilim ve öğretimin insan cemiyetleri için tabii bir hal olduğunu ifade etmiştir.² İnsanın teknik bilgi edinmesi kadar belki de ondan daha önemlisi ahlaki gelişimi olmuştur. Bu nedenle denilebilir ki, İslam eğitiminde dini ve ahlaki terbiye öncelikli olarak ele alınmıştır. İslam'ın esaslarından olan adalet, zengin fakir arasında ayrımcılığın reddi, ayırım olmaksızın herkesin ilim sahibi olması konusundaki yönlendiriciliği bu esasların oluşmasında temel teşkil etmiştir. Bu yönlendirme sonucunda tarih boyunca farklı yapı ve işleyişe sahip pek çok ilim merkezi inşa edilmiştir. Toplumun ileri gelenleri bu merkezlerin hem banisi hem de işleyişini takipten sorumlu kişiler olmuştur.

İslam eğitim geleneğinde ilmin faziletine dair ayet ve hadisler ilmin tedris usul ve adabının oluşmasında önemli kaynaklar olmuştur. Kur'an-ı Kerim ve hadislerin ilme olan teşviki ve ilim sahiplerinin edeplerine göre elde edecekleri mertebelerin haber verilmesi talebenin ve muallimin sahip olması gereken birtakım niteliklerin oluşmasını sağlamıştır.³ Ayrıca ilmin saklanmaması bilakis insanlara iletilmesi gerektiğine dair ayet ve hadisler de ilmi öğrenen kimselerin öğrendiklerini mutlaka paylaşmalarını teşvik etmiştir.⁴ İlimin tedrisinde, usulünde ve metodolojisinde dinin bu kadar belirleyici olması eğitimcinin nitelik arayışlarının kökeninde ahlaki özelliklerin daha baskın olmasına yol açmıştır. Öğreticiler hem ilmin hem de geleneğin yaşatılmasında ve uyarlanmasında yükümlü görülmüş bu nedenle de eğiticide aranan niteliklerde ahlaka ilişkin sınırlamalar belirleyici olmuştur.⁵ Klasik İslam eğitimcileri İslam terbiyesinin özü ve ruhunun İslam ahlaki olduğunu ifade etmişler, güzel ahlak ve terbiyenin İslam terbiyesinin direği olduğunu, talim ve terbiyeden esas gayenin de kâmil ve olgun bir ahlaka ulaşmak olduğunu belirtmişlerdir.⁶ Klasik İslam eğitimcileri; kişinin sağlıklı bir vücut ve akla, değerli bir çalışma ve bilgiye ihtiyacı olduğu kadar vicdan ve ahlak terbiyesine, metin bir irade ve şahsiyet sahibi olmasına da bir o kadar ihtiyacı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Uzlaştıkları bir diğer nokta ise talim ve terbiyeden maksadın öğrencilerin kafalarını anladıkları veya anlamadıkları çeşitli bilgilerle doldurmak değil, ruhlarını terbiye etmek, ahlak ve huylarını

² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. K. Ugan., (İstanbul: Maarif Basımevi, 1954), 479.

³ Ayetler için bkz: El-Mücadele 58/11; Ez-Zümer, 39/9; El-Fatır, 35/28; Et-Tevbe, 9/122; Al-i İmran, 3/104, hadislerden bazıları için bkz: Buhari, Sahih, İlim, 10/15; Tirmizi, İlim, 19; Tirmizî, Kur'an 10; Müslim, Vasiyyet, 14.

⁴ El-Bakara, 2/146, 151; Al-i İmran 3/187.

⁵ Murat Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*. (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 247.

⁶ M. Atiyye El-İbrâşi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim*, çev. İ. Değirmenci, (İstanbul, Bahar Yayınları, t.y.), 13.

güzelleştirmek olmasıdır. Bu gaye ve usulle talebeyi yüksek edep ve terbiyeye alıştırmak, körpe dimağlarına fazilet duygusunu yerleştirmek ve dolayısıyla samimi bir çalışmaya, temiz bir hayata hazırlamak gerektir. Dolayısıyla eğitimde hedeflenen en önemli gayenin ruhu terbiye etmek ve ahlakı güzelleştirmek olduğu görülmüştür. Buradan da hem talebenin de hem de öğreticinin güzel ahlak sahibi olmasının İslam eğitim düşüncesinin şiarı olduğu söylenebilir.

İslam eğitim tarihinde eğitim teorik çerçeveden daha çok pratik boyutuyla incelenmiştir. Bu nedenle bir bilim dalı olmaktan çok sanat olarak ele alındığı görülmektedir. Klasik İslam eğitimcilerinin diğer ilim dallarında görülen derinlik ve teorik kuşatıcılığının bir disiplin olarak eğitim alanında olduğunu söylemek güçtür. Zira birbirine çok benzeyen ilkeler etrafında meseleyi ele almışlardır. Konunun tasnifi, fikirleri destekleyen kaynaklar neredeyse aynı denilebilir. Bununla beraber ilmin tedrisinde, muhafazasında, müktesebatın oluşmasında ve taliminde uygulanabilecek önemli ilkeler geliştirmişlerdir. Bu ilkelerin oluşumu esnasında insanın fizyolojik, biyolojik, ruhsal yapısını göz önünde bulundurmuşlardır. Buna göre İslam eğitim düşüncesinde insanın eğitilebilirliğinin mertebeleri olduğu bazı insanların eğitime daha yatkın olurken bazılarının daha uzak olduğu vurgulanmıştır. İnsanların bir kısmı hayra, bir kısmı ise şerre meyilli iken bir grubun da ortada olduğu düşünülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de insanın hayra ve şerre meyilli olacak şekilde yaratılmış olmasının bildirilmesinin bu düşüncenin temelini oluşturduğu söylenebilir.⁷ Bu düşünceye göre insan, kendi haline bırakılır ve eğitim öğretime tabi tutulmazsa şerli işlere olan meyli artacaktır. Ancak dini bir terbiye sürecine dâhil edildiğinde çocukluk ve ergenliklerinden itibaren ahlak ve güzel davranışlar temeli üzerine ve doğru yol vasıtasıyla hikmeti kabule, faziletleri aramaya ve saadete yönelmeye hazır bir kişilik sahibi olacaktır. Bunun için de insanın ruhunun eğitilmesi öncelikli hedef olarak görülmüştür. Çünkü ruh terbiye edildiğinde insan hayvani temayüllerden kurtulabilecek, akıl, ahlak, duygu ve maneviyatını geliştirerek fazilet ve değerlere yönelmesi mümkün olabilecektir. Bu noktada İslam'ın ruhun terbiye edilmesine olan vurgusu, insanın sadece bedenden ibaret bir varlık olarak görülmemesi açısından önemlidir. Ruhun terbiye edilmesi, İslam eğitim geleneği çerçevesinde beden hakkında sağlıklı bir bakışın inşa edilebilmesi açısından kritik bir husustur. Çünkü ruhun terbiyesi vasıtasıyla bedenin ihtiyaçlarının da insan onuruna ve saygınlığına uygun bir şekilde temin edilebileceği düşüncesi hakimdir.

İslam eğitim geleneğinde ilmin gayesinin insanın dünya ve ahiret mutluluğu için itidale erişmesi olduğu görülmektedir. İnsanın Allah katında ve insanlar nezdinde saygın ve makbul bir düzeye gelmesi için ilmi donanıma ihtiyacı olduğu böylelikle kendisini diğer canlılardan ayırarak, yaşadığı dünyayı imar edebileceği düşünülmektedir. İslam'ın ilme verdiği bu değer ilmin taşıyıcısı olan öğretmenin/âlimin de bir takım hususi özelliklere sahip olması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu hususiyetlerin anlaşılmasında ilmin gayesinin açıklanması önemli görülmüştür.

İslam'da İlimin Gayesi ve Öğretmenlik Mesleğinin Önemi

Amaç ve neticeleri bakımından İslam'da ilme kutsiyet atfedilmiştir. Klasik İslam eğitimcilerinden Zernûcî; "ilmin, şeref ve üstünlüğü kendisi sebebiyle, Allah katında ebedi saadet ve keramete ulaşılan

---

⁷ Eş-Şems, 91/8.

takvaya vesile olduğu içindir” demiştir.⁸ Çünkü ona göre “ilim faziletin ta kendisidir ve hem Allah katında hem de insanların nezdinde makbul ve güzel olan bütün hasletlerin nişanı ve unvanıdır.”⁹ İslam’da ilmin faziletine dair Gazali, Hz. Ali’den şöyle aktarır: “Hz. Ali (ra) Kumeyl’e hitap ederek: ‘Ey Kumeyl, ilim maldan hayırlıdır. Çünkü malı sen koruyacaksın, fakat ilim seni korur. İlim hâkim, mal mahkumdur. Mal sarf etmekle azalır, ilim sarfıyatla çoğalır.’ buyurmuştur. Yine Hz. Ali (ra) “Bir alim gündüzleri oruçlu olduğu halde savaşıyor, geceleri de ibadetle geçiren mücahid abid’ten daha değerlidir. Bir alimin ölümü ile İslam aleminde açılan boşluğu onun gibi yetiyecek bir alimden başkası dolduramaz.” demiştir.¹⁰ Yine Gazali’nin aktardığına göre Hz. Ali bir manzumesinde şöyle buyurur: “Övünmek ancak ehl-i ilme mahsustur. Çünkü onlar doğru yolda oldukları gibi arzu edenlere de doğru yolu gösterirler. Herkesin derecesi bilgisi ile ölçülür. Cahiller ise alimlere düşmandırlar. Alim ol ki ölmeyesin. Çünkü insanlar ölür fakat alimler diridirler.”¹¹ İlimin insana her anlamda üstünlük verdiğiğine değinen Gazali, Ebu’l Esved’in “İlimden daha değerli bir şey olamaz; çünkü sultanlar insanlara hükmederken, alimler sultanlara hakimdirler” dediğini rivayet eder.¹² Nitekim İbn Abbas (ra); “Süleyman (as) mal, ilim ve hükümdarlık arasında muhayyer iken ilmi tercih etti ve bu sayede diğer ikisine de malik oldu.” buyurmuştur.¹³ Klasik İslam eğitimcilerine göre insanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan sahip olduğu ilimdir.¹⁴ İlim hem dünya hem de ahiret hayatı için faydalı görülmüştür.¹⁵ Farabi ilimde hedeflenenin “sahih inançların öğretimi ve onlara inancın takviye edilmesi; Medine-i Fazıla’da vazifenin yerine getirilmesi için gerekli olan maharetlerin öğrenimi; kişilerin sahih inançlara uygun amellere teşviki, şehirdeki vazifelerini yerine getirmeleri için kişilerin teşviki ve özendirilmeleri” şeklinde tarif etmiştir Miskevî, insan eğitiminin nihai hedefi olarak “Hak Teâlâ’ya teveccüh etmesi, benzemesi ve yakınlaşması”nı görmektedir.¹⁶ Klasik İslam eğitimcilerine göre ilimde maksad “ilim ve marifet sahibi olmaktır.”¹⁷ İlimi elde etmekten maksadın şu dünyada mal mülk sahibi olmak değil, gerçek bilgiye, güzel ahlaka, hak ve adalete ulaşmak olduğu belirtilmiştir.¹⁸ Dolayısıyla talim ve terbiye, her insanın hakkı olarak görülürken bir yandan da insan için zaruri bir uğraş olduğu vurgulanmıştır. İslam eğitim geleneğinde eğitim ve öğretim çok kıymetli bir hazine olarak görülmüştür. İlim dolayısıyla da terbiye, insanı “başlı başına bütün kötülüklerin sebebi olarak görülen cahillikten kurtaracak”, “insanı insan yapan, milletleri kalkandıran” önemli bir gerçekliktir. Bu nedenle de İslam, insanı daima öğrenmeye, araştırmaya ve çalışmaya teşvik etmektedir.¹⁹

Klasik İslam eğitimcilerinin eğitime dair temel perspektifi maneviyatın tüm hayata hâkimiyeti ve dinle bütünleşik bir ahlak olgusu üzerinedir. Bu perspektif, öğretim sistemlerini etkilediği gibi öğreticinin sahip olması gereken nitelikler konusunda da belirleyici olmuştur. Klasik İslam eğitimcileri, ahlaki terbiyenin

⁸ İmam Burhaneddin Ez-Zernûcî, *Ta’lim’ul Mûteallim: İslam’da Eğitim Öğretim Metodu Metin, Tercüme, Şerh.* çev.Y.V. Yavuz, (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 2018), 13.

⁹ Ez-Zernûcî, *Ta’lim’ul Mûteallim*, 18.

¹⁰ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.* çev. A. Serdaroğlu. (Ankara: Güven Matbaası, 1963), 18.

¹¹ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18.

¹² İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18.

¹³ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18.

¹⁴ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 18-19.

¹⁵ İmam Gazali, *Ihyau Ulumi’d-Din.*, 31.

¹⁶ Yahya İbn Adi, *Tehzîbü’l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi.* çev. H. Kuşlu, (İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 27-36 ve 57-60.

¹⁷ M. Atıyye El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim.* çev. İ. Değirmenci, (Denizli: Bahar Yayınevi, t.y), 16.

¹⁸ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim.*, 16.

¹⁹ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim.*, 27.

İslam terbiyesinin özü olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Terbiyenin iman ve ahlakla birlikte olduğunda faydalı olacağı diğer türlüünün bozucu olabileceğine dikkat çekmişlerdir.²⁰

Klasik İslam eğitimcileri terbiyenin önemli etkileri arasında “amel etmeyi” görmektedir. Zira Kur’an-ı Kerim ve hadisler de ilim ile amelin mutlaka birlikte olması gerektiğine dair ikazlara dikkat çekmişlerdir. Kişinin ilmine uygun amel etmesi önemli bulunmuştur. Dolayısıyla ilimden maksat amel ile birlikte olmasıdır. Müslümanlar için bu konuda en güzel örneklik Hz. Peygamber (sas)’dır. Zira O (sas) “teorik öğretim yapmakla kalmamış, aynı zamanda yaşantısıyla da örnek olmuş, öğrettiği soyut bilgilerin nasıl davranışa dönüşeceğini de somut olarak göstermiştir.”²¹ İlim amel dengesinde Ebu Hanife cehaleti daha tehlikeli bulmuş, “az amel ile birlikte olan ilim çok amel ile birlikte olan cehaletten faydalıdır” diyerek ilmin amele rehberlik etmesinin önemine dikkat çekmiştir.²²

Amel ile ilgili ikinci husus, terbiyenin bir sonucu olarak olumlu bir davranış değişikliği beklentisidir. Davranışın başkalarını da hayra teşvik edecek şekilde ölçülü, istikrarlı ve bütünlüklü olması beklenmektedir. Bununla ilgili olarak terbiye neticesinde, kişinin dünyayı algılayışının ve anlamlandırmasının değişmesi, Allah’ın insan için çizdiği sınırların hikmetlerin anlaşılması, görüş ve düşüncelerin bunun üzerine yoğunlaştırılması gerekmektedir. Bu nedenle İslam eğitimcileri, insanın ilmi elde etme ve başkalarına öğretmesi sürecinde amele büyük önem vermişlerdir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik dini bir mesuliyet olarak kabul edilmiştir. Öğretmenin sahip olduğu bu önemli konumdan dolayı İslam eğitim geleneğinin öğretme merkezli olduğu ifade edilmiştir. İslam’a göre ilk öğretici Allah’tır. Nitekim Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de Alak suresinin ilk beş ayetinde kendisinin öğretici konumundan bahsetmektedir.²³ Yine Bakara suresinde Hz. Âdem’e eşyanın ismini öğretmesi de buna başka bir örnektir.²⁴ Allah Teâlâ’nın ilminin sınırsızlığını temsil eden Âlim ismi bu anlamda önemlidir. Yine terbiye eden manasında Kur’an’da geçen isimlerinden birisi de Rabb’dır. Bununla ilgili olarak Yazır, “Hakk’ın rububiyet-i kamilesi ve O’nun eseri olan terbiye bulunmasaydı, âlemde ve tabiatte ne kemalden ne tekâmülden ne de terbiyeden hiçbir eser, hiçbir hisse bulunmazdı” demiştir.²⁵ İlahi bir veçhesi de olan öğretmenlik, kutsi bir temele dayanan vazgeçilmez bir iş olarak kabul edilmiştir.²⁶

İslam eğitim düşüncesinde âlimler peygamberlerin varisleri olarak kabul edilmiştir.²⁷ Âlimin peygamberin varisi olarak kabul edilmesinde önemli nokta insanın yaratılış gayesinin Allah’a kulluk olmasıdır. Çevresindeki insanların ubudiyetini sağlıklı gerçekleştirebilmek ve yaratıcısını tanıyabilmesi için âlimin peygamberi bir rehberlik yapması gerekli ve önemlidir. Görevi, öğrencileri İslam’ın ve toplumun beklentilerine uygun olarak yetişkin hayatına hazırlamak olan öğretmene saygı ilminden faydalanılması için esas kabul edilmiştir. Âlimler peygamberlerin varisleri kabul edilmiş ve bu sorumluluk duygusuyla hareket etmeleri ve muamele görmeleri önemsenmiştir.²⁸

²⁰ Mehmet Çağlayan, *İslam’da Eğitim*, (Konya: Nur Basımevi, t.y.), 197.

²¹ M. Şevki Aydın, *Eğitim Ahlakı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 34.

²² İmam-ı Azam Ebu Hanife, *El-Âlim ve’l-Müteallim*, (Kahire: Matbatü’l Enver, 1368), 9.

²³ El-Alak, 96/1-5.

²⁴ El-Bakara, 2/31-33.

²⁵ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Matbaai Ebuuzziya, 1935), 1/70.

²⁶ Aydın, *Eğitim Ahlakı*, 35.

²⁷ Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî. *Sünen*. I-V. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “İlim”, 1; Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünen*. I-V. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “İlim”, 19.

²⁸ Ahmet Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 99.

Klasik İslam eğitimcileri, İslam terbiyesinin temel gayesinin sadece dini, ruhi ve ahlaki olmadığını ancak manevi cepheyi eğitmek ve olgunlaştırmak suretiyle maddi yönü kumanda ve kontrol altında bulundurmak olarak ifade etmişlerdir. İslam terbiyesi açısından maddi yön yaşamayı temin etmek için erzak toplamak ve kazanmak anlamına gelmektedir. Madde arızı ve geçicidir.²⁹ Dolayısıyla arızı ve geçici olmayan için hazırlık elzemedir. Öğretmenlik, insanın gelişimi ve dünya ve ahiret mutluluğu açısından önemli görülerek, “kendisine yol gösterebilecek, akli başında (reşid), bilgili (âlim), eşya ve hadiselerin hakikatlerine vakıf, hesap gününe inanan, dinin hükümlerini bilen, ahiret meselelerinde basiretli ve insanı o alem için hazırlayan bir öğretmene sahip olmanın insanın en büyük mutluluğu olacağı, böyle bir öğretmenden mahrum olmanın ise en büyük felaketlerden sayılacağı” ifade edilmiştir.³⁰ İbn Mes’ud’ üç şeyin insanlar için zaruri olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan bir tanesi de “halkın çocuklarını eğitip öğretecek ve buna karşılık da ücret alacak öğretmenler” olduğunu söylemiştir.³¹ İslam eğitim geleneğinde öğretmenin kritik pozisyonundan dolayı hakkı baba hakkıyla eşit hatta öğrencisiyle baba ile evlat arasındaki ilişkiden daha güçlü ve kalıcı bir bağa sahip olması nedeniyle baba hakkının da önünde tutulmuştur.³² Gazali, Yahya b. Muaz’dan “Alimler Muhammed (as) ümmetine anne babalarından daha şefkatlidir. Çünkü anne ve babaları onları dünya ateşinden, alimler ise ahiret ateşinden korurlar” dediğini rivayet etmiştir.³³ Bu öneminden dolayı öğretmenlik yapılması zaruri ancak herkesin yapamayacağı bir meslek³⁴, bir sanat olarak görülmüştür.³⁵ İbn Sina da eğitimciliğin bir uzmanlık alanı olduğunu belirtmiş, bu nedenle de herkesin eğitimci olamayacağını ifade etmiştir. Eğitimciliğin esasında, kişinin kendisini tanıması, kendisi hakkında geçerli ve doğru bilgiye sahip olması ve kendisini öncelikli olarak eğitmesi olduğunu göstermiştir.³⁶ Çünkü öğretmen eğitim öğretim sürecinde bilgisi kadar kalbi ile de öğrencisini etkileyen bir kaynak, nur saçan bir ışık kaynağıdır.³⁷

Yeterliklerinin belirlenmesinde Kur’an ve Sünnet temel etken olarak ele alınan İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik, hususiyet gerektiren bir meslek olarak görülmüştür. Öğretmenlerden hem bilgi hem de ahlaki olarak belirli bir olgunluğa erişmiş olmaları beklenmiştir. Öğretmenin öğrenci üzerindeki kalıcı ve güçlü etkisi nedeniyle bilgi ve ahlaki yeterlikler konusunda azami dikkat gösterilmiştir.³⁸ Eğitimin üç unsuru olarak öğrenci, öğretmen ve veliyi gören İslam eğitimcileri, velilerin okul ve öğretmen konusunda seçme özgürlüğünün olması üzerinde önemle durmuştur. Öğretmenin sadece bilgi aktarıcısı değil aynı zamanda öğrencisini mesleğine, hayata hazırlaması açısından da önemli olması nedeniyle doğru seçilmesi büyük önemi haizdir.³⁹ Öğrencilerin ve velilerin öğretmen seçmede muhayyer olması, öğretmenin ücretini velinin ödüyör olması niteliklerin takibini mümkün kılmıştır. Bu nedenle de işinin ehli olmayan öğretmenin istisnalar dışında süreçte kalması zor olmuştur.⁴⁰ İbn Cema, öğretmenin ehliyet ve liyakat sahibi olmadığında, terbiye

²⁹ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 15.

³⁰ Aydın, *Eğitim Ahlakı*, 32; Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 99.

³¹ İbn Sahnûn, *Eğitim ve Öğretimin Esasları Âdâbu’l Muallimîn*, Çev. M. F. Bayraktar. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009), 47.

³² M. Faruk Bayraktar, “İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenciler.” İçinde *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, der. M. Köylü ve Ş. Gözütok, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.), 318. Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 112.

³³ İmam Gazali, *İhyau Ulumi’d-Din*, 29.

³⁴ Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 99.

³⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 490.

³⁶ Abdurrahman Dodurgalı, “İbn Sina.” içinde *Klasik İslam Eğitimcileri*, der. M. Köylü ve A. Koç, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 209.

³⁷ Mustafa Usta, “Mevlâna Celaleddin-i Rumi.” içinde *Klasik İslam Eğitimcileri*, der. M. Köylü ve A. Koç, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 397.

³⁸ Bayram Ali Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*. (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011), 140.

³⁹ Bayraktar, *İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenciler*, 303.

⁴⁰ Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*, 97.

görevine talip olmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Zira bu durum din istismarı olacağı gibi insanlar arasında aşağılanmaya neden olacaktır.⁴¹ Öğretmenin ehliyet ve liyakat sahibi olmadığı bir durumda ilimden beklenen faydanın gerçekleşmeyeceği gibi öğretmenin de saygınlığı olumsuz etkilenecektir. Ayrıca dini bilginin insan hayatındaki önemi dikkate alındığında yanlış ya da eksik bilginin birtakım olumsuzluklara neden olması da kaçınılmaz olacaktır.

Öğretmenin Sahip Olması Gereken Nitelikler

İslam eğitim düşüncesinde ilmin kutsiyeti, ilmin taşıyıcısı olacak olan alimin sahip olması gereken nitelikler konusunda da belirleyici olmuştur. Klasik İslam eğitimcileri eğitimcinin sahip olması gereken nitelikler konusunda zaman ve mekân bütünlüğünü gözeterek, insanın yaratılış gayesine uygun, onun fitri özelliklerini dikkate alan birtakım ilkeler paylaşmışlardır. Bu ilkelerde en dikkat çeken nokta bilgi, amel ve ahlak birlikteliğine yapılan vurgu olmuştur. İslam eğitimcilerinin istisnasız hemen hepsi bilgi, amel ve ahlakın bir eğitimci için olmazsa olmaz olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bunda yukarıda ilmin gayesi üzerine dikkat çektiğimiz hususların etkili olduğu söylenebilir. Taşköprülüzade ilim ile amel birlikteliğinin önemini şöyle aktarır; “Hukemadan biri der ki; kalb ölüdür. Hayatı ilim iledir. İlim de ölüdür. Hayatı, talebdir, öğrenmektir. Talebin tesiri zayıftır. Kuvveti müdarese ve müzakere iledir. Müzakereden sonra da perde arkasındadır. Zuhuru münazara iledir. Münazara ile zahir olunca da yine akimdir. Artması amel iledir. İşte dünya hayatında, ilimle amel birleşir, aralarında sevgi, birlik ve beraberlik olursa, artma ve çoğalma meydana gelip, ebedi ve yok olmıyan mülkü elde ettirir.”⁴² Zira İslam’da dünya ve ahiret saadetini elde etmek için ilim bir araç olarak görülmüştür. İlimin ve alimin saygınlığı da buradan gelmektedir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin temel kişilik özellikleri önemli görülmüştür. Öğretmenin Allah’la, ilimle, kitapla, hocasıyla, öğrenciyle ve toplumla kurduğu ilişki açısından bu temel özellikler kritiktir. Öğretmenin ilme saygı duyması ve mesleğine aşk derecesinde bağlılık göstermesi beklenmiştir. İslam eğitim geleneğinde öğretmenin adil olması esas kabul edilmiştir. Öğrencilerin biyolojik, fizyolojik ve sosyo ekonomik farklılıklarının öğretmenin adilliğine engel olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun için İslam eğitim geleneğinin önemli isimlerinden İbn Sahnun, “Ücret alıp da çocuklar arasında eşit davranmayan öğretmen zalimlerden sayılır.” demiştir. Öğretmenin ilmiyle amel olması, rol model olması, toplumda itibar görmesi önemli nitelikler arasında sayılmıştır. Hem ilmi birikimi hem kişisel özellikleri hem de metot bilmesi önemli görülmüş bu nedenle de nitelikleri konusunda esaslı ilkeler oluşturulmuştur.

İslam eğitim düşüncesinde öğreticinin sahip olması gereken niteliklerin anlaşılması için klasik İslam eğitimcilerinin bütünlük anlayışına sadık kalarak fakat takibin kolaylaşması maslahatı ile bir sistematik üzerinden ele alınması gereklidir. Buna göre öğreticinin Allah, ilim, öğrenci ve toplum ile irtibatı üzerinden sahip olması gereken nitelikleri incelenecektir. Fakat bu bütünlüğün bir niteliğin farklı başlıklarda ele alınmasına imkân verdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Biz burada mümkün olan en isabetli başlığı bulma gayretinde olacağız.

Öğretmenin Allah ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

⁴¹ Bedruddin İbn Cemaa el-Kinani, *İslami Geleneğe Eğitim Ahlakı*. Çev. M. Ş. Aydın. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 109.

⁴² Taşköprülüzade Ahmed Efendi. *Mevzuat’ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)* (Cilt I). Çev. M. Çevik, (İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1966), 27.

İslam eğitim düşüncesinde eğitici rolünde olan kimsenin ilmi elde ederken ve başkalarına öğretirken en temelde Allah'ın rızasını hedeflemesi önemli görülmüştür. Öğretmenin zühd ve takva üzere olması, eğitimi sadece Allah rızasını kazanmaya niyet ederek yapması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁴³ İلمي ile dünyalık kazanma peşinde olmaması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁴ Tarnabâtî eğitimcinin, “Allah’a derin saygı duyan ve içtenlikle itaat eden, ruh dinginliği, vakar sahibi, ilmiyle amel eden, salih yoksullardan olan, dindarlara karşı tevazu sahibi ve bunların benzerlerini özümseyip sürdüren” kişilerden olmasını tavsiye etmiştir.⁴⁵ Eğitimcinin her daim Allah’ı hatırlamasını, “Kur’an okumaya, nafile namazlara, oruca ve bu ikisinden başka ibadetlere devam ederek gizli ve aşikâr Allah’ı göz önünde bulundurması (murakabe etme)” gerektiğine dikkat çekmiştir.⁴⁶ Eğitimcinin dindar ve vera sahibi olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Buna göre ilimden maksat Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak bunun için de emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak temel ilkedir. Eğitimcinin görevi “ilmi yaymak, âlimleri çoğaltmak, cahilleri azaltmak, Rasulullah’ın sünnetini ihya etmek, sağlamlaştırmak, İslam kaide ve şartlarını kuvvetlendirmek, helal ve haramları açıklamak, ahiret saadetini düşünmektir.”⁴⁷ İbn Cema, ilim öğretmenin, “din işlerinin en önemlilerinden ve müminlerin en üstün derecelerinden” olduğunu, eğitimcinin “Peygamber (sas) ile bilginler arasındaki ilim zincirinde yer almayı, yüce Allah’ın vahyini ve hükümlerini tebliğ edenler topluluğundan sayılmayı” amaçlaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸

İslam eğitimcileri, öğretmenin kişilik özelliği ve ahlaki huylarına dair ilkeleri belirlerken Allah’ın rızasını ön planda tutmuşlardır.⁴⁹ İلمي elde etmede Allah’ın rızasını gözetmeleri gerektiği gibi öğretirken de aynı şekilde Allah’ın rızasını kazanmaya niyet etmeleri önemli görülmüştür. İlim meşakkatli fakat faziletli bir yolculuk olarak görüldüğü için bu yolda öğretici olmaya talip olan kişinin sahip olması gereken ahlaki nitelikler önemli görülmüştür. Öğreticinin Allah’ın razı olacağı huyları taşıması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁰

Eğitimcinin ilmi Allah’tan başkası için okutması doğru bulunmamıştır. İلمي Allah’tan başkası için okutmak her hatanın başı ve nefislerin hastalık sebebi olarak görülmüştür.⁵¹ Alimler arasında dünya sevgisinin artması toplumda iyilikle kötülüğün ayırt edilememesinin nedeni olarak görülmüştür.⁵² Alimlerin hakikatte şan şöhret peşinde koşmasına rağmen amaçlarının Allah’a yaklaşmak olduğunu iddia etmeleri bir itibar arayışı olarak değerlendirilmiştir.⁵³ Bu gibi ilmi kendisine fayda etmeyen kişiler kendisi yanarken başkalarını aydınlatan lamba fitiline benzetilmişlerdir.⁵⁴ Taşköprülüzade, alim olduğu halde kötü huylu olan kimseler için sözde alim, kalp ve ruh bakımından alim değildir demiştir.⁵⁵ Bu gibi kişilere bu zamanın ifadesiyle alim denileceği geçmiş zamanda onlara alim denilmediğini ifade etmiştir. Klasik İslam eğitimcileri

⁴³ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 34.

⁴⁴ Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*, 266.

⁴⁵ Muhammed b. Mes’ud Et-Tarnabâtî, *Bülûğu Aksa’l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı)*. çev. M. Ş. Aydın. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 210.

⁴⁶ Et-Tarnabâtî, *Bülûğu Aksa’l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı)*, 212.

⁴⁷ Taşköprülüzade, *Mevzuat’ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 57.

⁴⁸ İbn Cema, el-Kinani, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, 113.

⁴⁹ İbn Sina, “Aile Siyasetine Dair Risale.” Kollektif içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt III, s. 906-917. çev. V. Akyüz, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992), 914.

⁵⁰ Et-Tarnabâtî, *Bülûğu Aksa’l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı)*, 210.

⁵¹ Koç, *İhvan-ı Safa’nın Eğitim Felsefesi*, 101.

⁵² İmam Gazali, *İhyau Ulumi’-d-Din*, 2.

⁵³ İmam Gazali, *İhyau Ulumi’-d-Din*, 127-128.

⁵⁴ İmam Gazali, *İhyau Ulumi’-d-Din*, 125-126.

⁵⁵ Taşköprülüzade, *Mevzuat’ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 35.

bu tür alimler için kıyamet gününde en ağır azaba uğrayacaklarını bildiren rivayetler nakletmişlerdir.⁵⁶ İslam eğitim düşüncesinde öğretmenin Allah ile irtibatı onun sahip olması gereken nitelikler konusunda Tablo 1’de gösterildiği üzere belirleyici olmuştur.

Tablo 1

Öğretmenin Allah ile İrtibatına Göre Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>Nefsini Kontrol Etmek: Aşırılıklardan uzak durmalı.</p> <p>İlmiyle Amil Olmak: Bilgiyi hayata geçirmeli.</p> <p>Örnek Davranışlar: Örnek bir hayat sürmeli.</p> <p>Gönül Ehli Olmak: Gönül ehli olmalı, insanlara yakınlık göstermeli.</p> <p>Naziklik: Nazik ve kibar olmalı.</p> <p>Yumuşak Kalplilik: Merhametli ve yumuşak kalpli olmalı.</p> <p>Sabır: Sabırlı olmalı.</p> <p>Cömertlik: Cömert olmalı.</p> <p>Güçlü Toplumsal İlişkiler: Toplumsal ilişkileri güçlü olmalı.</p> <p>Duygularda Ölçülü Olmak: Ne çok öfkeli ne de çok affedici olmalı, duygularında dengeli olmalı.</p> <p>Dindarlık: Dindar olmalı.</p> <p>İhlash Olmak: Samimi ve içten olmalı.</p> <p>İradeli Olmak: Kararlı ve iradeli olmalı.</p> <p>Temizlik: Temiz ve bakımlı olmalı.</p> <p>Ağırbaşlılık ve Vakuriyet: Ağır başlı ve vakur olmalı.</p> <p>Yüceltici Olmak: Başkalarını yücelten bir tutum sergilemeli.</p> <p>Affedicilik: Affedici olmalı.</p> <p>Adalet: Adil olmalı.</p> <p>Meslek Sevgisi: Mesleğine sevgiyle bağlı olmalı.</p> <p>Güler Yüzlülük: Güler yüzlü olmalı.</p>

Kaynak: Çelik, 2019, s. 266, İbn Sina, 1992, s. 914, Kaya M. , 2005, s. 114-115, Usta, 2016, s. 399-407, Et-Tarnabâti, 2019, s. 210, İbn Sahnûn, 2009, s. 75, Ez-Zernûci, t.y, s. 60-61, El-İbrâşi, t.y, s. 13-14, İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 71, Taşköprülüzade, 1966, s. 59, İmam Gazali, 1963, s. 127, Taştekin, 2016, s. 501, Er, Kınalızade Ali Efendi, 2016, s. 620 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Klasik İslam eğitimcileri için öğreticinin niteliklerinde Allah’ın rızasına uygunluk söz konusu olduğu gibi Allah’ın rızasına uygun olmayan ve kaçınması gereken nitelikler de önemli görülmüştür. Buna göre öğretmenin sakınması gereken nitelikler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Öğretmenin Allah ile İrtibatına Göre Sakınması Gereken Hususlar

<p>Hamiyet ve Asabiyyet: Allah için olmayan hamiyet ve asabiyyet sahibi olmamak.</p> <p>Başkasına Düşkünlük: Allah'tan başkasına düşkünlük ve ondan korkma.</p> <p>Dünyevi İstekler: İlmiyle dünyalık istemek ve dünyevi kazanç peşinde olmak.</p> <p>Giyim Düşkünlüğü: Giyim düşkünlüğü olmak.</p> <p>Dünya Uşaklarına Tazim Etme: Ayaklarına gitmek ve kendileri için ayağa kalkmak suretiyle dünya uşaklarına tazim etmek.</p> <p>Çocuğun Huzurunda Serbestlik: Çocuğun huzurunda serbestlik ve aldırmaçlık etmek.</p> <p>Surat Asma: Somurtuk, ekşi suratlı ve donuk olmak.</p> <p>Kibir ve Gösteriş: Kendini beğenme, kibir, övünme, gösterişe düşkün olma.</p> <p>Cimrilik ve Tamahkârlık: Cimrilik yapma, şumarıklık ve tamahkârlık.</p> <p>Dünyalık Yarışı: Dünyalık için yarışma ve onunla övünme.</p> <p>Yapmadıklarıyla Övünme: Yapmadıklarıyla övülmekten hoşlanma.</p> <p>Ayıplarını Görmezden Gelme: Kendi ayıplarına karşı kör olma ve başkalarını hor görme.</p> <p>Kötü Konuşma: Gıybet, koğuculuk, iftira, yalan ve denizce konuşma.</p> <p>Mal Hırsı: Talebesinin malına tama' etme.</p> <p>Bağırıp Çağırma: Derslerinde ve işlerinde bağırıp çağırma, boş ve faydasız şeyler konuşma.</p> <p>Taassup ve Peşin Hükümler: Peşin hükümlü ve taassup içinde olmak.</p> <p>Zorlaştırıcı ve Kararsız- olma: Zorlaştırıcı ve problem çıkartıcı olmak, sebatsız ve kararsız olmak.</p>

Kaynak; Çelik, 2019, s. 266; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 101; El-İbrâşi, t.y, s. 36-37; İmam Gazali, 1963, s. 127; Taşköprülüzade, 1966, s. 80; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 83; Usta, 2016, s. 399-407; İbn Sina, 1992, s. 914; Et-Tarnabâti, 2019, s. 210 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁵⁶ İmam Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, 133.

Öğretmenin İlim ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

Klasik İslam eğitimcileri ilmin elde edilmesinde ve ilmin faziletine ulaşılmasında öğretmenin ahlaki özelliklerinin önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir. Klasik İslam eğitimcileri âlimin en önemli vazifelerinden birini ilme olan saygınlığın korunması ve ilmin ehline ulaştırılması olarak görmüşlerdir. Bunun için hem kendilerinin ilmin saygınlığını korumaları hem de öğrencilerine ilmin saygınlığını öğretmeleri beklenmiştir. Eğitimcinin bilmediği bir derse girmesi yahut bir kısmını bildiği bir meseleyi anlatıp bilmediği yerlere değinmemesi, öğretimin cahiller nezdinde kolay bir iş gibi görüleceği ve avamın yersiz bir cesarete kapılarak insanlara öğretmeye kalkacağı kaygısıyla hoş karşılanmamıştır. Öğretmenin böyle davranmasının ilmi ve ilim yuvalarını harap edeceği düşünülmektedir.⁵⁷

İslam eğitim geleneğine göre ilim, kişinin niyeti ile ilgili olacak şekilde, amaç ve gayesi ile insana yüksek bir onur, izzet ve ikramda bulunacaktır. Dolayısıyla insan, her anlamda, iyi yetişmiş donanımlı bir insan olabilmek için ilme muhtaçtır. Hem dünyanın imarı hem de ahiret saadeti için esaslı bir vasıta olarak görülen ilmin bir derya olduğu, bu nedenle de elde edilmesi için her zaman çalışmak gerektiği fikri üzerinde durulmuştur. Bu fikirden hareketle öğretmenin ilim mütalaa etmeye devam etmesi teşvik edilmiştir. Klasik İslam eğitimcilerine göre öğretmenin ilim ile olan irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken önemli nitelikler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Öğretmenin İlim ile Olan İrtibatı Bağlamında Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>İlmi ve Onurunu Korumak: İlim ve ona ait şerefi korumalı.</p> <p>Fazilet ve Ehliyet: İlim için gerekli olan fazilet ve olgun ehliyete sahip olmalı.</p> <p>Bilgiyi Paylaşmak: Her bilgiyi, ehil olan herkese aktarmalı.</p> <p>Bilgiye Vefa: Bilgi emanetine vefa gösterme ahlakına sahip olmalı.</p> <p>Doğru ve Karakterli Olmak: İlim ve terbiyeye uygun, doğru ve karakterli davranışlar sergilemeli.</p> <p>Araştırma ve Yazım: Yazmak, bilgi toplamak ve ezberini pekiştirmekle meşgul olmalı.</p> <p>Kuvvetli Tabiat: Tabiatını kuvvetlendirmeli ve faydalı, gerekli konularla ilgilenmeli.</p> <p>Yeni Konularla İlgilenmek: Daha önce hakkında yazılmamış konularla ilgilenmeli.</p> <p>Ders Sıralaması: İlim öğretirken en uygun sıralamayı yapmalı, her ilmin derecesine önem vermeli.</p> <p>Sürekli Gelişim: Çalışma ve gayreti sürekli artırmalı, okuma, yazma, ezberleme ve araştırma gibi faaliyetleri sürdürmeli.</p>

Kaynak: Et-Tarnabâtî, 2019, s. 21; İmam Gazali, 1963, s. 29; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 93; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 101; El-İbrâşi, t.y, s. 36-37 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin ilim ile irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken niteliklerin yanında sakınması gereken hususlar da zikredilmiştir. Bu hususlardan öne çıkanlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Öğretmenin İlim İle İrtibatı Bağlamında Sakınması Gereken Hususlar

<p>İlmi Hor Görmek: İlme layık olmayan kişilerin ve kendisinden ilim öğrenenlerin durumu iyi olsa bile, zaruret olmadıkça onların ayağına gitmek suretiyle ilmi hor ve hakir duruma düşürmemek.</p> <p>Dünyevi Amaçlar İçin İlmi Kullanma: Makam, mal, gösteriş, şöhret veya diğer dünyevi amaçlar için ilmini kullanarak merdiven yapmamak.</p> <p>Başka Şeylerle Aşırı Meşgul Olma: İlimden başka şeylerle aşırı derecede meşgul olmamak.</p> <p>Kibir ve Bilgiye Kibir Yapmama: Bilmediklerini öğrenmede kibir yapmamak.</p> <p>Uzatma veya Eksik Bırakma: Usandırıcı uzatmalar yapmamak veya eksik bırakan özetlemeler yapmamak.</p> <p>Düzeltilmeyi İhmal Etme: Eserini yeniden gözden geçirip düzeltilmeden, düzene koymadan elinden çıkarmamak.</p> <p>Cidal ve İğneleyici Sözler: İlimde cidal, tartışma ve hak olan yerde, dokunaklı veya iğneleyici sözler söylememek.</p> <p>Diğer İlimleri Yerma: Diğer ilimleri yererek küçümsemek.</p> <p>Kötü Duygulara Sahip Olma: İlim ve irfan sahibine yakışmayan gurur, riya, haset, kin veya düşmanlık gibi kötülüklerle sahip olmamak.</p> <p>Düşmanlık Besleme: Meslektaşlarına karşı düşmanlık beslememek.</p>
--

⁵⁷ Taşköprülüzade, *Mevzuat'ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 72.

Kaynak; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 101-102; El-İbrâşi, t.y, s. 35; İmam Gazali, 1963, s. 129; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 87; Kaya M. , 2005, s. 114-115 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Öğretmenin Öğrenci ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

Klasik İslam eğitimcileri ilmin öğretilmesini dini bir vecibe olarak görmüş ve öğretilene hem dünya hem de ahiret kazançları sağlayacağını ifade etmişlerdir. Kişinin bilmeyene öğretmesi ve bilenden öğrenmesi, bildiğini korumasını ve bilmediğini öğrenmesini temin edeceğini söylemişlerdir.⁵⁸ İslam terbiye anlayışında kişinin faydası esas kabul edilmiştir. Eğitimcinin vasıflarının şekillenmesinde de fayda esası göz önünde bulundurulmuştur. Öğretmenin eğitim esnasında sahip olması gereken nitelikler öğrencilerin dersi anlayabilmesinde önemli görülmüştür.⁵⁹ Güzel ahlaka ve sıfatlara sahip olmayan bir kimsenin, öğrencide böyle bir ahlakı geliştiremeyeceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla öğretmenin öğrenci ile irtibatında örneklik teşkil etmesi kritik görülmüştür. Nitekim öğretmenler için örneklik taşıyan Hazreti Peygamber'in (sas) açıklamalarının güzel, konuşmasının fasih, ifadelerinin net olması, güzel ve zarif bir üslupla hitap etmesi, davranışlarının ölçülü olması O'nun davetini başarılı kılmıştır.⁶⁰ Bu nedenle öğretmenin öğrenci ile irtibatında bilgisi, ahlakı ve amelinin yüksek olması yanında konuşma, iletişim, giyim kuşam gibi özellikleri de önemli olmuştur.

Klasik İslam eğitimcilerine göre öğretmenin öğrenci ile irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken nitelikler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Öğretmenin Öğrenci ile İrtibatı Çerçevesinde Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>Uygun Üslup ve Dil Kullanımı: Öğrencilerin seviyesine uygun bir üslupla konuşmalı, anlaşılmayan konuları tekrar etmeli.</p> <p>Soru Sorma ve Hazırlık: Öğrencilerin dikkatini toplamak ve konuyu anlamalarını sağlamak için sorular sormalı.</p> <p>Öğrenci Düzeyini Bilmek: Yaş, zekâ ve bilgi seviyelerine göre dersleri uyarlamalı.</p> <p>İlgi ve Yetenekleri Tanımak: Öğrencilerin bireysel ilgi ve yeteneklerini tanıyıp buna göre dersleri şekillendirmeli.</p> <p>Motivasyon Sağlamak: Öğrencileri derse teşvik etmeli ve motive edici yöntemler kullanmalı.</p> <p>Uzmanlık Sahibi Olmak: Konusunda uzman olup bu bilgiyi öğrencilerine etkili şekilde aktarmalı.</p> <p>Şefkat ve Merhamet: Öğrencilere şefkatle yaklaşmalı, eşit ve adaletli davranmalı.</p> <p>Öğrenciyi Gözetmek: Öğrencileri koruyup kollamalı, desteklemeli ve iyi idare etmeli.</p> <p>Bağımsız Düşünce ve Ahlak: Öğrencilerin bağımsız düşünme alışkanlıklarını geliştirip ahlaki değerlerini önemsemeli.</p> <p>Samimi ve Etkin İletişim: Öğrencilerle samimi bir iletişim kurmalı, onların sorularına tatmin edici cevaplar vermeli ve gerektiğinde destek olmalı.</p> <p>Destek ve Örnek Olma: Öğrencilerin ilerlemesine yardımcı olmalı ve onlara örnek davranışlar sergilemeli.</p> <p>Güzel Niyet ve Ahlak: Güzel niyeti teşvik edip öğrencilerin ahlakını önemsemeli.</p> <p>Eşit Davranış ve İlgi: Tüm öğrencilere eşit ilgi göstermeli, başarılı olanları ödüllendirmeli ve ihtiyaç sahiplerine destek olmalı.</p>
--

Kaynak; El-Kabisi, 1966, s. 55; Çelik, 2019, s. 266; İmam Gazali, 1963, s. 129-130; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; Bayraktar, 2017, s. 303; Dodurgalı, İbn Sina, 2016, s. 245-251; Koç, İhvan-ı Safa, 2016, s. 99; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 105-107; Sahnûn, 2009, s. 9; Çelebi, 1976, s. 262; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 100; El-İbrâşi, t.y, s. 34-39; Et-Tamabâti, 2019, s. 226 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin öğrenci ile irtibatı çerçevesinde sahip olması gereken niteliklerin yanında sakınması gereken hususlar da ifade edilmiştir. Bu hususlara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6

Öğretmenin Öğrenci ile İrtibatı Çerçevesinde Sakınması Gereken Hususlar

<p>Anlaşılmaz Dil Kullanımı: Huzurundakilerin anlamayacağı garip kelimeleri kullanmamak.</p>
---

⁵⁸ İmam Gazali, *İhyau Ulumi'd-Din*, 29.

⁵⁹ Çelik, *Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600)*, 266.

⁶⁰ Abdulfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, çev. E. Yıldırım, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009), 24.

<p>Garip Rivayet ve Sözlere Aşırı Nakletme: Garip rivayet ve sözleri pek fazla nakletmemek.</p> <p>Onur Kırıcı Olma: Muhatapların onurunu kırıcı olmamak.</p> <p>Bilgiçlik Taslama: Bilgiçlik taslamamak.</p> <p>Kin ve Nefret Yaratma: Öğrenciye karşı kin ve nefret duymasına yol açacak kadar şiddetli baskı yapmamak.</p> <p>Bilmediğini Gizleme: Bilmediğini gizlememek.</p> <p>Değer Biçmeden Övgü Dolu Konuşma: Küçük ve değersiz olayları abartarak övgü dolu konuşmamak.</p> <p>Talebelere Eziyet Etme: Talebeye eziyet etmemek ve korkutmamak.</p> <p>Fazla İş Verme: Yapabileceğinden fazla iş ve vazife vermemek.</p> <p>Öğrencilerin Yanında Kendi İşlerine Dalma: Çocuklar yanında iken kendi ve başkaları için kitap yazmamak veya başka işlerle meşgul olmamak.</p>
--

Kaynak; İbn Sahnûn, 2009, s. 66; Et-Tarnabâti, 2019, s. 210; İmam Gazali, 1963, s. 131; Taşköprülüzade, 1966, s. 72; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 105; El-Kabisi, 1966, s. 54; Ebu Gudde, 2009, s. 32; El-İbrâşi, t.y, s. 39; Koç, İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi, 1999, s. 100; Kaya M. , 2005, s. 114-115; Et-Tarnabâti, 2019, s. 234 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Öğretmenin Toplum ile İrtibatına Göre Sahip Olması ve Sakınması Gereken Nitelikler

İslam toplumlarında eğitim/terbiyeye hayati bir önem atfedilmiştir.⁶¹ Klasik İslam eğitimcileri, öğretmeni toplumun temelini atan, ona şekil veren güvenilir kişiler olarak tanımlamışlardır. Öğretmenin hem bilgisi hem görgüsü hem de davranışları ile toplumun ölçüsü ve yol göstericisi olması beklenmiştir. Toplumun çocuklarının eğitimi vazifesini üstlenen öğretmenin aynı zamanda toplumun kendisi için de önder ve örnek kişi olması beklenmiştir. Öğretmenin hem bilgi hem beceri hem de davranış öğretken kişi olması görüşünden hareketle öğretmenin tüm hayatını kuşatan bir nitelik skalası belirlenmiş, bu niteliklere sahip olan öğretmene hürmet teşvik ve tatbik edilmiştir. Öğretmenin sahip olması beklenen nitelikler, toplum nezdinde gördüğü kıymet, onun ta'lim, terbiye ve te'dib edici yönlerinin olması ile yakından ilgili görülmüştür.⁶²

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin öğrenci ve veli tarafından seçiliyor olması, ücretinin de veli tarafından ödenmesi öğretilerde nitelik talebinde ve niteliklerinin takibinde önemli olmuştur. Veliler ve öğrenciler ilmi derecesi yüksek, fazilette ileri öğretmenleri tercih ederken, öğretmenler de başarılı ve faziletli öğrenciyi almak istemiştir. Bu karşılıklı mutabakat toplumla eğitimin dolayısıyla da öğretmenin iç içe olmasını temin etmiştir. Öğretmenin toplumla irtibatı doğrultusunda sahip olması gereken nitelikler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 7

Öğretmenlerin Toplumla İrtibatı Çerçevesinde Sahip Olması Gereken Nitelikler

<p>Kişisel Bakım: Temiz ve özenli giyinmeli, kişisel bakımına dikkat etmeli.</p> <p>Bilgiyi Uygulamak: Sahip olduğu bilgiyi hayata geçirmeli.</p> <p>Sürekli Öğrenmek: Herkesten ve her durumda öğrenmeye açık olmalı.</p> <p>Zaman Yönetimi: Zamanını iyi kullanmalı.</p> <p>İletişim ve Dil: Dilini korumalı, güler yüzlü olmalı ve selamı yaymalı.</p> <p>Toplumla İlişki: Toplumsal olaylara duyarlı olmalı ve ahlaklı davranmalı.</p> <p>Mütevazı ve İnsanlı Olmak: Mütevazı olmalı, insanlara ikram etmeli ve iyiliğe teşekkür etmeli.</p> <p>Örnek Olmak: Davranışlarıyla topluma örnek olmalı ve insanlara değer verip iltifat etmeli.</p> <p>Mesleki Değerler: Görevini sevmeli, meslektaşlarına saygı göstermeli.</p> <p>Din ve Ahlak: Mescidlerde cemaatle namaz kılmalı, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmalı.</p>
--

Kaynak; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 95; Çelebi, 1976, s. 262; Sahnûn, 2009, s. 74; El-Kabisi, 1966, s. 85; Dodurgalı, İbn Sina, 2016, s. 211; Koç, İhvan-ı Safa, 2016, s. 100; Et-Tarnabâti, 2019, s. 246 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin üstlendiği toplumsal roller onun sahip olması gereken özellikler ile birlikte sakınması gereken hususları da belirlemiştir. Bu hususlar Tablo 8'de görüldüğü gibidir.

⁶¹ Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Halef El-Kabisi, *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*. çev. S. Ateş ve H. R. Öymen, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966), 55.

⁶² Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*, 86.

Tablo 8

Öğretmenin Toplumla İrtibatı Çerçevesinde Sakınması Gereken Hususlar

<p>Kalbi Hastalıklar: Riya, haset, kendini beğenme, insanları hor görme gibi olumsuz duygulardan uzak durmalı.</p> <p>Öğrenmeye Açık Olmamak: Yaşça, soyca veya şöhretc kendinden aşağıda olanlardan bile ilim öğrenmeye açık olmalı.</p> <p>Aşırı Dünyalık Düşkünlüğü: Yemek yeme ve dünyalığa aşırı düşkün olmamalı.</p> <p>Aşırı Taleplerde Bulunma: Velileri rahatsız edecek şekilde aşırı isteklerde bulunmamalı.</p> <p>Gereksiz Yeme İçme Kısıtlaması: Çocuğu yemekten ve içmekten gereksiz yere menetmemeli.</p> <p>Adaletsizlik: Çocuklar arasında adaletsiz davranmamalı.</p> <p>Hoş Görülmeyen Kazanç Yolları: İğrenç veya dinen hoş görülmeyen kazanç yollarına tevessül etmemeli.</p> <p>Şüpheli Yerlerden Uzak Durmamak: Başkalarının kötü zanda bulunmasına sebep olacak yerlere gitmemeli.</p> <p>Hoş Görülmeyen Davranışlar: Kişilik (muruat) noksanlığı içeren veya dış görünüş itibarıyla hoş görülmeyen şeylerden kaçınmalı.</p>

Kaynak: İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 77; İmam Gazali, 1963, s. 132; Taşköprülüzade, 1966, s. 68; El-Kabisi, 1966, s. 63; El-İbrâşi, t.y, s. 39; Et-Tarnabâti, 2019, s. 212 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İslam Eğitimcilerinin Öğretim Metotları Üzerine Düşünceleri

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin öğretimde uygulaması gereken metotlar önemli görülmüştür. Metot bilgisine ilmin elde edilmesi kadar kritik bir önem atfedilmiştir.⁶³ İbn Haldun, Batı Afrika ve Tunus eğitim sistemi üzerine yaptığı karşılaştırmada “Batı Afrika’da öğrencilerin ezberciliğe çok önem verdikleri ve ezberlemeye düşkün olduklarını bu nedenle de ilim tahsilinde çok vakit ve ömür sarf ettiklerini ancak ilim meclislerinde ilmi münakaşalarda söz söylemekten aciz olduklarını” ifade etmiştir.⁶⁴ Hatta ilim tahsilini tamamlamış görünen öğrencilerin bile “güzel bir öğretim metodu ile ders veren öğretmenlerin bulunmaması ve öğretim usulünün bozukluğu nedeniyle ilimde meleke elde edemediklerini” söylemiştir.⁶⁵ Tunus’ta öğretim süresi 5 yıl iken Batı Afrika’da 16 yıl olmasının nedenini de bu öğretim metotlarının bozukluğuna bağlamıştır.⁶⁶ Dolayısıyla öğretimin hem süresi hem de verimliliği metot bilgisine bağlı olarak değişmektedir. İbn Haldun öğretim terimlerinin farklı farklı olmasını öğretimin bir meslek ve sanat olduğuna işaret kabul etmiştir. Klasik İslam eğitimcileri öğretim metot ve uygulamalarının ilgili sanat ve meslek dalına göre farklı olacağı gibi her hocanın da kendine has metotlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Klasik dönemde hocalara öğretimde takip etmeleri için bir metot telkin edilmemiştir.⁶⁷

İslam eğitimcilerinin öğretimde benimsedikleri metotların temelinde Allah Teala’nın Hz. Peygamber’e tavsiyeleri vardır.⁶⁸ İslam eğitimcilerine göre İslam, “talim ve terbiyede ruhi, dini ve ahlaki gerçeklere önem verdiği kadar gerçek eğitim metoduna ve uygulamasına da önem vermiş, eğitimin her aşamasında hayat şartlarına uygun maddi, manevi her tür bilgi ve maharet usullerini de asla ihmal etmemiştir.”⁶⁹ İslam’ın çizdiği ilim tedris usul ve adabı sadece öğretmenin ilim öğrenmesi ve öğretmesini odağa almamıştır. Eğitimcinin günlük rutinleri, derse hazırlığı, derse başlama ve bitirme ritüelleri de belirtilmiştir. Buna göre eğitimci evinden çıkarken dua etmeli⁷⁰, öğretim yerine varıncaya kadar duaya devam

⁶³ İbn Cema el-Kinani, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, 53.

⁶⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, 484.

⁶⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, 484.

⁶⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, 485.

⁶⁷ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam’da Eğitim-Öğretim*, çev. S. Cihan. (Samsun: Etüt Yayınları, 2000), 51.

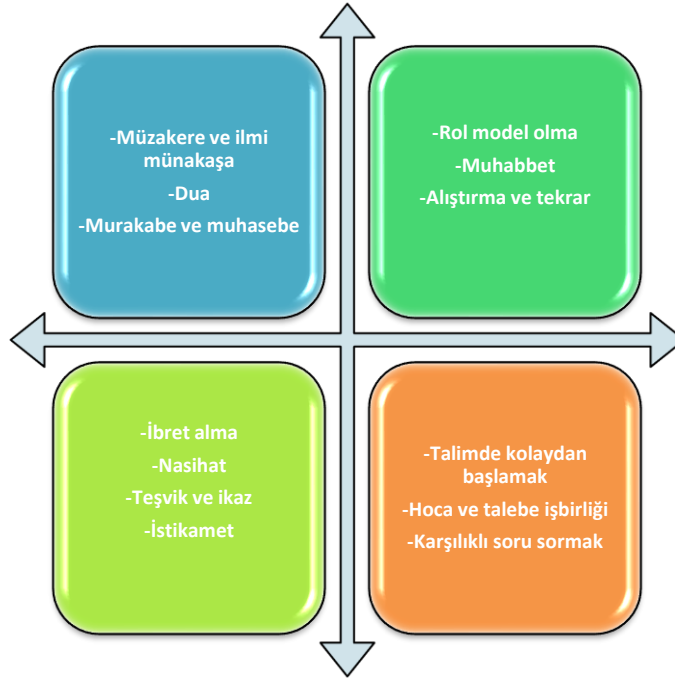
⁶⁸ En-Nahl, 16/125; El-Gaşiye, 88/21-22.

⁶⁹ El-İbrâşi, *İslam’da Eğitim ve Öğretim*, 14-15.

⁷⁰ Öğretmen, evinden çıktığı zaman, Peygamberden (sav) sahih olarak nakledilen dua ile yakarmalıdır. O dua şudur: “Allah’ım! Sapma veya saptırılmadan, kayma veya kaydırılmadan, zelil olmak veya zelil edilmekten, zalim veya mazlum olmaktan, cahilce davranma veya kendime cahilce muamele edilmesinden gerçekten sana sığınırım. Sana yakın olan aziz olur, şanın yücedir. Senden başka tanrı yoktur.” Onlara şöyle der: “Allah’ın adıyla ve Allah (ın yardımıyla) (başlıyorum). Allah bana yeter; ben O’na dayandım. Güç ve kuvvet yalnız Yüce Allah’ın sayesinde vardır. Allah’ım! Kalbimi sabit kıl, dilime hakkı söylet.”(İbn Cema el-Kinani)

etmeli, vardığı zaman oradakilere selam vermeli, vakit uygunsa iki rekât namaz kılmalı⁷¹, derse başlamadan önce Allah'tan kendisini hatadan koruması ve yardım etmesi için dua etmeli, öğrencilerin kendisini görebileceği şekilde, kibleye dönük oturmalı, kibleye hürmetsizlik edecek şekilde oturmamalıdır.⁷² Derse başlamadan bir miktar Kur'an okumalı ve dua etmelidir. Dersini "Allah en iyisini bilendir"⁷³ diyerek bitirmelidir.⁷⁴

Eğitiminin, öğrencisinin ilmi kabiliyetlerini ve öğrenme alışkanlığını bilmesi eğitimde uygulayacağı metot açısından önemli görülmüştür. Öğrencinin kabiliyetlerinin keşfedilmesi eğitiminin öğrencisini doğru yönlendirmesini sağlayacaktır. İslam'ın örnek eğitim metotları ele alındığında öne çıkan metotlar şöyledir:

Şekil 1 Eğitim Metotları

Kaynak: İbn Haldun, 1954, s. 484; Miskeveyh, 1983; Rumi, 1957; Tüsi, 2005; El-İbrâşi, t.y, s. 61; Talas, 2000, s. 51; İbn Cema el-Kinani, 2012, s. 117-119 kaynaklarından yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Klasik İslam eğitimcileri öğretmenin metot bilgisini, terbiyenin hedeflerine ulaşması açısından kritik bulmuşlardır.

Sonuç

Alan yazınında önde gelen İslam eğitimcilerinden İbn Sahnun, Ez-Zernuci, Et-Tarnabati, Ebu Gudde, İbn Cema el-Kinani, El-Kabisi gibi isimlerin yanında İslam eğitim düşüncesinin şekillenmesinde önemli katkılar sunan İslam alimlerinden Ebu Hanife, İbn Haldun, İbn Sina, İmam Gazali, Miskeveyh,

⁷¹ Ders bir mescitte yapılıyorsa bu tahiyatül mescid namazı olarak da kılınabilir(İbn Cema el-Kinani).

⁷² Mümkün olursa kibleye dönük olarak, ağırbaşlı, kendinden emin/mutmains, alçak gönüllü bir tavırla ve ciddiyetle bağdaş kurarak veya çirkin görülmeyen bir başka şekilde oturur. Oturağı üzerine oturup bacaklarını kıvrarak dikmek şeklinde, çömelip dikilmeye hazır vaziyette, bacak bacak üstüne atarak, özürlü olmaksızın iki veya bir ayağını uzatarak ve yana veya arkaya doğru eline dayanarak oturmamalıdır(İbn Cema el-Kinani).

⁷³ Allahu A'lem

⁷⁴ İbn Cema el-Kinani, *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*, 93, 97, 109.

Mevlâna, Tusi gibi isimlerin eserlerinden hareketle hazırlanan bu çalışmanın neticesinde İslam toplumlarında eğitim ve terbiyenin, varlık meselesi olarak büyük önem taşıdığı görülmüştür. İslam eğitim düşüncesinde öğretmenler, toplumun temelini atan, ona şekil veren güvenilir kişiler olarak tanımlanmış, öğretmenin sadece bilgi sahibi olması değil, aynı zamanda görgüsü ve davranışlarıyla da toplumun ölçüsü ve rehberi olması beklenmiştir. Toplumun çocuklarının eğitimini üstlenen öğretmenin, toplum için önder ve örnek kişi olması önemli görülmüştür. Bu nedenle, öğretmenin sahip olduğu nitelikler, toplum nezdinde gördüğü kıymetle doğrudan ilişkilendirilmiştir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmen, sahip olması gereken niteliklerden, ahlaki ve kişilik yapısına, toplumsal temsil sorumluluğundan eğitim metotlarına kadar geniş bir yelpazede incelenmiştir. İslam eğitimcilerinin, öğretmenin ilmi, ahlaki ve toplumsal niteliklerini belirlerken öncelikle Allah'ın rızasını gözettileri anlaşılmıştır. Öğretmenin ilmiyle amel etmesi, öğrencilere doğru örnek olması ve toplumla etkileşim içinde olması önemli vurgular arasında yer almaktadır.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin ilimle ile irtibatı ilahi bir sorumluluk alanı olarak tasvir edilmiştir. Öğretmen sadece ilmi elde etmekle değil aynı zamanda elde ettiği ilmin gereğini yapmakla da sorumlu tutulmuştur. Bu nedenle elde ettiği ilmin öncelikli olarak kendisini terbiye etmesi beklenmiştir. İslam eğitim geleneğinde eğitim metotlarının önemine yapılan vurgu dikkate değerdir. Geleneksel ve modern eğitim tartışmalarında geleneksel eğitimin ezberci eğitim olarak kodlanmasının aksine İslam eğitim geleneğinin, öğrencilerin ezberci bir yaklaşımdan ziyade anlayarak öğrenmelerini teşvik ettiği ve pratik uygulama ile ahlaki değerlerin kazanılmasını desteklediği görülmüştür. Tartışma ve istişareye dayalı bir öğretim metodu ile öğrencilerin aktif katılımını teşvik ederek öğrenmeyi daha etkili hale getirme teklifleri oldukça dikkate değerdir.

İslam eğitim geleneği, öğretmenin sadece bilgi aktaran bir figür olmanın ötesinde, öğrencilerin karakter ve ahlak gelişimine katkıda bulunan bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla İslam eğitim geleneğinin ilim tahsilinde ve öğretimde sağlam bir metodolojiye dayanarak, bireylerin hem dünya hem de ahiret mutluluğuna hizmet etmeyi amaçladığı söylenebilir.

İslam eğitim geleneğinde öğretmenin yetkinlik alanının geniş bir çerçevede sunulması uygulanabilirlik noktasında idealize edilmiş olsa da bir bütünlük içermesi açısından dikkate değerdir. Bugün öğretmenlik mesleğine kutsallık atfedilmesinin temelinde de dini motivasyonlu yetkinlik açıklamalarının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öğretmene ilişkin çizilen yetkinlik alanının karakter inşa eden kişi olması nedeniyle öğretmenin sorumluluk alanlarını da genişlettiği görülmüştür. İslam eğitim düşüncesinde öğretmenliğin İlahi bir meslek olarak tanımlanması ve ilme kutsiyet atfedilmesi nedeniyle öğretmen en önemli temsil makamı olarak tanımlanmıştır. Bir nevi tebliğci olan öğretmenin temsil alanı yalnızca okul/sınıf ile sınırlı tutulmamıştır. Öğretmenin kişisel yaşantısı, giyimi kuşamı, konuşması, meslektaşları ve diğer insanlarla kurdukları ilişki ve bir inanır olarak inancının ve bilgisinin gereğini yapması da temsil sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İslam eğitim geleneğinin, öğretmenlik anlayışıyla günümüzdeki eğitim ilkeleri arasında önemli bir köprü oluşturduğu görülmüştür. İslam eğitimcilerinin vurguladığı ilim, ahlak ve toplumla ilişki gibi temel

prensip, öğretmenlik mesleğinin özünü oluşturmaktadır. Bu değerler, sadece bilgi aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin bireysel gelişimini ve topluma katkılarını da önemseyen bir öğretmenlik anlayışını yansıtmaktadır. İslam eğitim geleneğinin öğretmenlik idealine bakıldığında, öğretmenin sadece bir bilgi aktarıcı değil, aynı zamanda örnek bir şahsiyet ve rehber olduğu görülmektedir. İslam eğitim geleneğinin çizdiği yetkin öğretmen profilinin günümüzdeki eğitim sistemlerinde de önemli birer referans noktası olabileceği düşünülmektedir. Özellikle öğretmenlerin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin karakter gelişimine katkı sağlamaları ve topluma pozitif bir etki yapmaları, günümüz eğitiminde de önemli birer hedef olabilir. Bu bağlamda, İslam eğitim geleneğinin öğretmenlik idealini anlamak, günümüzdeki eğitim uygulamalarını zenginleştirebilir ve iyileştirebilir.

Kaynakça

- Armağan, S. İslam'da İlim ve İlim Adamı. İzmir: Işık Yayınları, 2010.
- Aydın, M. Ş. Eğitim Ahlakı. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.
- Bayraktar, M. F. "İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenciler." İçinde Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, der. M. Köylü ve Ş. Gözütok, 301-338. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-Sahîh. I-VIII. 2. bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çağlayan, M. İslam'da Eğitim. Konya: Nur Basımevi, t.y.
- Çelebi, A. İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi. Çev. A. Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- Çelik, M. Osmanlı Medreseleri ve Avrupa Üniversiteleri (1450-1600). İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Dam, H. "Farabi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 38-90. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Dodurgalı, A. "İbn Sina." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 183-217. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. Sünen. I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Gudde, A. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları. Çev. E. Yıldırım. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2009.
- Ebu Hanife, İ. A. El-Âlim ve'l-Müteallim. Kahire: Matbatü'l Enver, 1368.
- El-İbrâşi, M. A. İslam'da Eğitim ve Öğretim. Çev. İ. Değirmenci. Denizli: Bahar Yayınevi, t.y.
- El-Kabisi, A.-H. İ.-M. İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale. Çev. S. Ateş ve H. R. Öymen. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.
- Er, H. "Kınalızade Ali Efendi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 605-622. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Et-Tarnabâtî, M. b. Bülûğu Aksa'l-Merâm (İlim ve Eğitim Ahlakı). Çev. M. Ş. Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Ez-Zernûcî, İ. B. Ta'lim'ul Müteallim: İslam'da Eğitim Öğretim Metodu Metin, Tercüme, Şerh. Çev. Y. V. Yavuz. 2. Baskı. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, t.y.
- İbn Cema el-Kinani, B. İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı. Çev. M. Ş. Aydın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- İbn Haldun. Mukaddime (Cilt II). Çev. Z. K. Ugan. İstanbul: Maarif Basımevi, 1954.
- İbn Sahnûn. Eğitim ve Öğretimin Esasları Âdâbu'l Muallimîn. 3. Baskı. Çev. M. F. Bayraktar. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2009.

- İbn Sina. Aile Siyasetine Dair Risale. Kollektif içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, (Cilt III), s. 906-917. Çev. V. Akyüz. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- İmam Gazali. İhyau Ulumi'd-Din. Çev. A. Serdaroğlu. Ankara: Güven Matbaası, 1963.
- Kaya, F. "Maverdi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 218-255. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Kaya, U. "Yusuf Has Hacib." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 256-286. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Koç, A. "İhvan-ı Safa." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 91-124. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Koç, A. İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Köylü, M., & Koç, A. Klasik İslam Eğitimcileri. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Mevdudi, S. E. İslam ve Eğitim. Çev. N. A. Asrar. İstanbul: Hilal Yayınları, 2000.
- Mevlâna Celaleddin Rumi. Mesnevi. Çev. A. Gölpınarlı ve V. Ç. İzbudak. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1957.
- Miskeveyh, E. A. Ahlakı Olgunlaştırma. Çev. İ. K. Abdulkadir Şener. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Nazıroğlu, B. A. İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011.
- Talas, M. A. Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim. Çev. S. Cihan. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Taşköprülüzade. Mevzuat'ül Ulûm (İlimler Ansiklopedisi) (Cilt I). Çev. M. Çevik. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1966.
- Taştekin, O. "İbnü'l-Hacc El-Abderi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 472-514. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. Sünen. I-V. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tûsî, E. C. Ahlak-ı Nasrî. Çev. R. Sultanov. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Usta, M. "Mevlâna Celaleddin-i Rumi." İçinde Klasik İslam Eğitimcileri, der. M. Köylü ve A. Koç, 381-420. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Yahya İbn Adi. Tehzîbü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi. Çev. H. Kuşlu. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Yazır, M. H. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 1935.